

طراح اصلاحات ارضی که بود؟

۱۱ خرداد ۱۳۹۴ ساعت ۱۷:۵۷

روز ۱۰ خرداد ۱۳۴۸ دکتر حسن ارسنجانی وزیر کشاورزی رژیم پهلوی و از طراحان و مجریان «اصلاحات ارضی شاه» بر اثر سکته قلبی درگذشت.

حسن ارسنجانی در ۱۳۰۱ش در تهران به دنیا آمد. پدرش، سید محمدحسین ارسنجانی، روحانی‌ای از اهالی ارسنجان فارس بود، که به همراه نیروهای بختیاری برای اعاده مشروطیت به تهران آمد.

حسن ارسنجانی دوره ابتدایی را در دبستان پهلوی و دوره تحصیلی متوسطه را در مدرسه سن لوئی گذراند. در ۱۳۲۱ش از دانشگاه تهران مدرک کارشناسی در رشته حقوق گرفت. در ۱۳۳۳ش در مقطع دکتری حقوق دانشگاه تهران پذیرفته شد و در ۱۳۳۵ش از پایان‌نامه خود با عنوان «حاکمیت دولتها در سازمانهای بین‌المللی» دفاع کرد. وی هنگام تحصیل در دوره کارشناسی در بانک کشاورزی مشغول به کار شد و در همان زمان، تهیه طرح تأسیس تعاونیهای روستایی را برعهده گرفت. او پس از تأسیس تعاونیهای روستایی به ریاست آن رسید و اولین مرحله طرح را در منطقه دماوند به اجرا درآورد. شاید این اولین تجربه ارسنجانی در مواجهه با مشکلات اساسی الگوهای اجاره زمین بود.

ارسنجانی پس از مدتی از شغل خود کناره گرفت و به فعالیت مطبوعاتی روی آورد. در آغاز با روزنامه تجدد سید محمدصادق طباطبائی همکاری کرد. احزاب و مطبوعات گوناگون پس از شهریور ۱۳۲۰، باعث شد که او نخست به حزب میهن‌پرستان و سپس به حزب پیکار بپیوندد، وی در این دوران مقالات خود را در روزنامه‌های نبرد و ایران ما، با نام مستعار «داریا» که وارونه شده «ایراد» بود، منتشر می‌کرد. پس از توقف فعالیت حزب پیکار و ارگان آن، او روزنامه داریا را در خرداد ۱۳۲۳ منتشر ساخت. روزنامه داریا بارها به سبب مقالات ارسنجانی توقیف شد. در سر مقاله اولین شماره روزنامه داریا آمده است:

«آنها که در بهارستان (مجلس شورای ملی) جمع شده‌اند بدانند که دوران تازه‌ای آغاز شده است. زمان فال و استخاره سپری گردیده ... از پشت میز لمیدن و تریاک کشیدن و چای نوشیدن آنچه باید ضرر دیده‌ایم. ما در صف ملل متفق وارد جنگ شده‌ایم و از ما با یک سند تاریخی (پل پیروزی) قدردانی شده است. آنها که غاصبانه به ما حکومت می‌کنند باید جای خود را به مردان کارا و آگاه بدهند...»

ارسنجانى در نشریات دیگر نیز مطلب مى‌نوشت. ارسنجانى در بهمن ۱۳۲۴، با همکارى ملک‌الشعرای بهار، احمدعلی سپهر مورخ‌الدوله، محمود محمود و چند تن دیگر، حزب آزادى را تأسیس کرد. اعضاى حزب با احمد قوام‌السلطنه، سیاستمدار مطرح آن روز، ارتباط نزدیک داشتند. پس از آنکه قوام‌السلطنه حزب دمکرات ایران را در ۱۳۲۵ش تأسیس کرد، ارسنجانى به این حزب پیوست و به نزدیک‌ترین مشاوران قوام بدل گشت و گویا مدتی اداره سازمان جوانان حزب و روزنامه آن بر عهده وی بود. او به عنوان نماینده حزب دمکرات از لاهیجان - لنگرود، وارد مجلس پانزدهم شد اما به رغم دفاع ملک‌الشعرای بهار از وی، اعتبارنامه‌اش رد شد. با سقوط دولت قوام، ارسنجانى بیشتر به کار وکالت پرداخت و مدتی بعد بار دیگر دارى را منتشر کرد و مقالاتى درباره مسئله نفت نوشت.

ارسنجانى این بار به حاجعلی رزم‌آرا نزدیک شد و هنگام نخست‌وزیرى رزم‌آرا از مشاوران وی گردید و برای حل مسئله اراضى، از طریق فروش اراضى خالصه به کشاورزان، طرحى عرضه کرد. او در انتخابات دوره هفدهم مجلس، نامزد حوزه ساوجبلاغ کرج شد اما از رقیب انتخاباتى خود، بهاء‌الدین کههد، شکست خورد. ارسنجانى در دوره نخست‌وزیرى محمد مصدق به مخالفان وی نزدیک شد و با همکارى جمعیت رفقا بر ضد دولت مصدق فعالیت کرد. واکنش دولت، انحلال جمعیت رفقا بود. پس از استعفای محمد مصدق و نخست‌وزیر شدن احمد قوام در ۲۷ تیر ۱۳۳۱، ارسنجانى به معاونت سیاسى و سرپرست انتشارات و تبلیغات نخست‌وزیرى منصوب شد. این مقام چندان نپایید و با قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ دولت قوام سقوط کرد و محمد مصدق بر سر قدرت بازگشت.

ارسنجانى به همراه شهاب فردوس کمیته‌ای برای فعالیت بر ضد دولت مصدق تشکیل داد. ارسنجانى پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، به دفاع از دولت فضل‌الله زاهدی، خاصه در مسئله کنسرسیوم نفت، پرداخت. در این زمان او یکی از همکاران نزدیک وزیر دارایی وقت، علی امینی، بود و از این طریق حق‌الوکاله‌های کلانى، از بابت حکمیت میان شرکتهاى خصوصى و وزارت دارایی، مى‌گرفت. در پاییز ۱۳۳۶ش، همزمان با فعالیت احزاب دولتی، ارسنجانى دوباره به فعالیت سیاسى روی آورد و جمعیت آزادى را تأسیس کرد، اما فعالیت حزب چندان نپایید و در اسفند ۱۳۳۶ به اشارت دربار به فعالیت آن پایان داده شد و ارسنجانى، به اتهام مشارکت در ماجرای کودتای سرلشکر ولی‌الله قرنى، زندانى اما پس از مدت کوتاهی آزاد شد. همزمان با انتخابات دوره بیستم مجلس، ارسنجانى به همکارى با علی امینی پرداخت و در دولت او به وزارت کشاورزى رسید. حسن ارسنجانى در غیاب مجلس، مهم‌ترین برنامه وزارت کشاورزى را اصلاحات ارضى قرار داد که به مهم‌ترین برنامه دولت امینی بدل گشت. اصلاحات ارضى از انقلاب مشروطیت به بعد مورد توجه احزاب و گروه‌های سیاسى، از جمله در جنبش جنگل و بعدها در فرقه دمکرات جعفر پیشه‌ورى، بود. محمد مصدق نیز در برنامه دولت بهبود احوال کشاورزان و تضعیف روابط ارباب رعیتی را مورد توجه قرار داده بود.

در چنین شرایطى بود که ارسنجانى با اتکا به مطالعات خود در باب مسئله زمین‌دارى، طرح پیشین اصلاحات ارضى مصوب ۱۳۳۸ش را تغییراتی داد. لایحه اصلاحات ارضى - که بعدها با تصویب مجلس شورا و سنا به قانون بدل گشت و به عنوان مرحله اول اصلاحات ارضى مشهور شد - چنین بود که «حدود مالکیت ارضى یک ده، شش دانگ یا شش دانگ از چند ده بود» مرحله اول در ۱۲ اسفند ۱۳۴۰ از مراغه آغاز شد. ارسنجانى دلیل آغاز آن را از مراغه، آشنایی وی با منطقه، قدرتمندى و واپس‌ماندگی مالکان مراغه، و شتاب در اجرای لایحه اصلاحات ارضى را به دلیل «فقدان زیربنای انقلاب اجتماعى» و کارشکنی دربار مى‌دانست.

ارسنجانى به دروغ سعى در موافق نشان دادن مراجع تقلید در اجرای اصلاحات ارضی داشت که البته موجب واکنش مراجع نیز شد. از جمله حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی در پاسخ به تلگرام حسن ارسنجانى می نویسد:

جناب آقای قدس نخعی نایب نخست وزیر دام اجلاله - آقای دکتر ارسنجانى

وزیر کشاورزی تلگرافی بحقیر بنام تبریک عید مخابره کرده و در آن از توجه علماء اعلام در مورد زمین دار شدن زارعین اظهار تشکر نموده است . علاوه بر آنکه از طرف علماء اعلام با قانون اصلاحات ارضی موافقتی نشده و هر قانونی که بر خلاف احکام مقدسه دین مبین اسلام باشد لغو و بلا اثر است چون از یک نفر که خود را به عنوان وزیر معرفی می کند چنین تهمت بی اساس آنهم نسبت به مقام حجج اسلام موهن و تحریک آمیز است و جز بناچار ساختن علماء در اظهار مخالفت تعبیر دیگری ندارد مقتضی است ایشان را به آثار نامطلوب این حرکات آنهم در غیاب جناب آقای نخست وزیر متوجه نموده و در رفع این اتهام از ساحت علماء اعلام اقدام فرمایند - محمدرضا الموسوی الگلپایگانی

ارسنجانى هر چند با سقوط دولت امینی، در کابینه اسدالله علم در مقام وزیر کشاورزی ابقا شد، این مسئولیت وی چندان نیاید و کنار گذاشته شد. وی از ۱۷ فروردین ۱۳۴۲ تا ۲۶ شهریور ۱۳۴۳ سفیر ایران در ایتالیا بود. ارسنجانى در ایتالیا ازدواج کرد و صاحب فرزند پسر شد، و پس از مدتی از همسرش جدا شد.

ساواک در گزارش ۸ دی ماه ۱۳۴۲ ارسنجانى را از سیاستمداران وابسته به انگلیس می داند:

«... اشخاص مطلع و مورد اعتماد می گویند: حسن ارسنجانى وزیر سابق کشاورزی از عاملین انگلیسیها در ایران هستند و با نزدیک کردن خود به اعلیحضرت همایون شاهنشاه و آمریکائیها اقدامات خود را به نفع انگلیسیها و بدنام کردن آمریکائیها و سیاست آنها در ایران به عمل می آورند.

می گویند: دکتر حسن ارسنجانى که از سابق با مقامات سفارت انگلیس در تهران مربوط بوده و در زمان قوام السلطنه به نفع دیپلماسی این کشور فعالیت می نموده قصد دارد به کشورهای متحده آمریکا مسافرت نموده و با نزدیک شدن به مقامات آمریکائی به نفع سیاست انگلیس فعالیت نماید...»

ارسنجانى از ۱۷ فروردین ۱۳۴۲ تا ۲۶ شهریور ۱۳۴۳ سفیر ایران در ایتالیا بود. او در ایتالیا ازدواج کرد و صاحب فرزند پسر شد، و پس از چندی از همسرش جدا شد. او پس از بازگشت به کشور دیگر به برعهده گرفتن مسئولیتهای دولتی فراخوانده نشد و به کار

وکالت پرداخت. وی ۱۰ خرداد ۱۳۴۸، بر اثر سکتۀ قلبی، درگذشت.

یک سند :

ده میلیون لیر ایتالیایی به حساب ارسنجانی

۷۲۱ بازدید

گیرنده: مقامات ساواک به ترتیب سلسله مراتب

فرستنده : ۳۲۲ (اداره دوم عملیات)

موضوع : عملیات دکتر حسن ارسنجانی

محترماً به استحضار می‌رساند چندی قبل از طرف اداره هنرهای زیبای کشور یک گروه هنری جهت اجرای برنامه‌های رقص و آواز ایرانی و به منظور شناسایی هنر کشور ایران به کشور ایتالیا اعزام و در هتل هیلتون کشور مزبور اقامت نموده و برنامه‌هایی در آن کشور اجرا می‌نمایند. مخارج این عده هنرمندان در هتل مزبور بالغ بر ۱۰ میلیون لیر ایتالیایی بوده که مبلغ فوق از تهران به نام دکتر حسن ارسنجانی سفیر کبیر ایران در رم حواله می‌گردد ولیکن نامبرده این پول را به حساب شخصی خود در بانک ایتالیا منظور نموده و از دادن آن تا این تاریخ به متصدیان هتل خودداری نموده است.

عدم پرداخت طلب هتل هیلتون ایتالیا بابت هزینه پذیرایی از گروه هنری ایران باعث ناراحتی متصدیان هتل مزبور گردیده و مکرر به سفارت ایران در رم مراجعه و تقاضای طلب خود را می‌نمایند با عرض اینکه این عمل مخالف با شئون نماینده کشور شاهنشاهی در یک مملکت خارجی می‌باشد مراتب جهت استحضار و هرگونه اوامر مقتضی به عرض می‌رسد.

تهیه کننده: احمدی

۴۳ / ۵ / ۲۵

رئیس بخش ۳۲۲

رئیس اداره دوم عملیات

مدیرکل اداره سوم

به سازمان امور یگانی منعکس شود. ۵ / ۲۵

منابع :

- فرهنگ ناموران معاصر ایران، دفتر ادبیات انقلاب اسلامی، ص ۴۱۰.

- شهرام یوسفی فر، «ارسنجانی، حسن»، جلد ۲، ص ۳۹

- حسین فردوست، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، ج ۲، (تهران: اطلاعات، ۱۳۶۹)، ص ۳۶۱

- اسناد انقلاب اسلامی، ج ۱، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹، ص ۱۶-۱۵

- آرشیو اسناد موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی

منبع: موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۰۵۵۴/ارضی-اصلاحات-طراح>